UDE OG HJEMME.

NORDISK ILLUSTRERET UGEBLAD.

UDGIVET AF

OTTO BORCHSENIUS OG F. HENDRIKSEN.

FEMTE AARGANG 1881—1882.

KJØBENHAVN.

TRYKT PAA F. HENDRIKSENS FORLAG HOS J. JØRGENSEN & CO.

[365]

H. *Martensen: Jacob Böhme.*

Theosofiske Studier. Kjøbenhavn. Gyldendalske Boghandels Forlag. 1881.

Den protestantiske Kirkes Grundlæggelse var et af de betydningsfuldeste Resultater af den almindelige Higen efter Frigjørelse, Inderlighed og Naturlighed, som udmærkede den Tid, man har kaldet Gjenfødelsens (Renaissancens) Tid. Men næppe havde den unge Kirke sikret sin Existens, før den mente at besidde Frihed og Inderlighed nok. Den formulerede sine Dogmer og tilbagetrængte enhver fri Tanke- og Følelsesretning. Skjønt Luther selv var dybt paavirket af den mystisk-spekulative Retning, som udfoldede sig i Tyskland fra det 14de Aarhundrede af, og hvis mest fremragende Tænker var Mester Eckhart, saa lede de Mystikere, der opstod indenfor den nye Kirke, dog en haard Medfart. Schwenckfeld og Sebastian Franck førte et omflakkende og ustadigt Liv for deres Anskuelsers Skyld, og Valentin Weigel levede kun uantastet, fordi han ikke lod sine Skrifter trykke. Paa Universiteterne herskede Orthodoxien og den af Melanchton grundede udvortes Kombination af Theologi og aristotelisk Filosofi. Men de mystiske Bøger og Manuskripter gik fra Haand til Haand mellem Lægmænd. Sandsynligvis er den mærkelige Skomager Jacob Böhme fra Görlitz (f. 1575, d. 1624) bleven indviet i disse Skrifter, medens han rejste paa Haandværket. Vandrende Haandværkssvende hørte til de vigtigste Bærere og Udbredere af de mystiske Ideer og Skrifter. Med den religiøse Mystik forbandt sig allerede hos Weigel Indflydelsen af Paracelsus' Alkymi og Naturfilosofi, som et realistisk Gjæringsstof, der blev tilsat den mystiske Idealisme. Denne dobbelte Bevægelse førtes til sin højeste og betydningsfuldeste Form, da den slog ned i Böhmes dybe, barnlige Sind. Religiøs Grublen, storartet Fantasi, levendé Natursans, psykologisk Blik og skarp Tænkning i Forening med en vidunderlig Originalitet og Kraft i Sproget gjorde ham til en enestaaende Skikkelse i Tænkningens Historie. Han er den mythologiske Forgænger for den tyske Filosofi, hvis Grundtanker han udtaler i mystisk Form.

Det er denne Mand, hvis Liv og Lære danner Hovedindholdet af det foreliggende Skrift. Der er et aandeligt Slægtskab mellem Forfatteren og hans Helt. Martensens Tænkning har stedse havt et afgjort mystisk eller theosofisk Præg. Naar i Theologien Ordet saa ofte maa gjøre Fyldest for det manglende Begreb, saa er det hos Martensen vistnok oftest det prægnante Billede, den anelsesfulde Fantasi, der danner Tankens Afslutning og tilslører, hvad den ikke formaar at udfylde. Hvad der stiller ham saa

højt over hele den yngre Slægt af Theologer, er, at han dog endnu har Mod til at tænke. Han bebrejder de yngre Theologer, at de blot holde sig til den overleverede Kirkelære og ikke indlade sig paa at vinde en sammenhængende Erkjendelse og Forstaaelse. Det er smukt at se den gamle Forkæmper for theologisk Spekulation blive sin Ungdoms Kjærlighed tro til det Sidste. Ligesom et af de Arbejder, med hvilke han begyndte sin glimrende Forfattervirksomhed, var et Skrift om Mester Eckhart, saaledes har han nu i sin høje Alderdom sat sig ved Fødderne af den dybsindige Skomager fra Görlitz for at skildre den afsluttende Repræsentant for hin mystisk-theosofiske Bevægelse og for selv at spinde Traaden videre. Thi Skriftet er ikke en rent historisk Monografi; Forf. kriticerer ikke blot sin Helt, men søger ogsaa at gaa videre i de af ham anviste Spor.

Hvor Biskoppen og Skomageren ere uenige, er jeg for mit Vedkommende mest tilbøjelig til at tage Skomagerens Parti; og hvor de ere enige, bliver jeg ofte uenig med dem begge. Men det forekommer mig dog, at man læser det foreliggende Skrift med ulige større Interesse og Udbytte end Forf.s »Kristelige Ethik«. I »Ethiken« færdedes man i den virkelige Verden og saa' den tilspidsede højkirkelige Tankegang tørne mod alle Nutidens Frihedsbestræbelser. Her bevæger man sig derimod saa højt over Virkeligheden, at man kun en sjælden Gang øjner Jorden som et forsvindende Atom. Vi føres ind i Udviklingsprocesser, Kriser og Katastrofer i den oversanselige Verden, *[366]* skildrede med saadant Liv og Fynd, at naar vi komme til det rigtige, menneskelige Syndefald, forekommer det os at være en meget ubetydelig Historie, en Storm i et Glas Vand. Men i hin Verden er Forf. som i sit Element. Hans Talent er udpræget dogmatisk-theosofisk, er et Talent for billedskuende Tænken, en Kombination af Følelse, Fantasi og Forestilling, der egner sig bedre til en Kamp med Sproget for at udtrykke det Utænkelige og Usigelige end til indtrængende Sympathi for og Forstaaelse af reale, skarpt bestemte Virkelighedsforhold.

Det er det store Problem om det Ondes Oprindelse, der fører Böhme og med ham Martensen op i hin oversanselige Verden. Ved at se Kampen mellem det Gode og det Onde i Naturen blev Böhme greben af dybt Tungsind og henfaldt til Tvivl og Grublen. Hvorledes kan denne Kamp forenes med Guds Godhed og Enhed? Böhme fandt Løsningen i den allerede af Mester Eckhart udtalte Tanke, at uden Modsætning er ingen Selvbevidsthed mulig, eller som Böhme paa sit kjærnefulde Sprog udtrykker sig: »Kein Ding ohne Widerwertigkeit mag ihm selber offenbar werden.« Skal Gud altsaa være den klart bevidste og villende Gud, maa der være en Modsætning at overvinde, et Mørke, der kan danne Lysets Baggrund, en Kval, der kan lade Glæden aabenbare sig, et Nej, der kan fremhæve Ja'et. I denne Naturgrund indenfor Gud finder

han »Helvedes Fundament«, Spiren til det Onde. Ved Lucifers Fald blev det frigjort og optændt til en Ild, der brænder i Alt, hvad der er skadeligt og ondt i Naturen og i Mennesket. Hele denne Udviklingsproces skildres af Forf. efter Böhme paa en storartet og betagende Maade. Man læser Fremstillingen som et Digterværk, et protestantisk Sidestykke til Dantes guddommelige Komedie (kun at det her er en Tragedie).

Böhme er en dristig Tænker, trods al sin Barnefromhed og sin lutherske Orthodoxi. Han gyser ikke tilbage for nogen Tanke, der ligger paa hans Vej. Selv den bibelske Fremstilling forkaster han, naar den »wider die Philosophia und Vernunft laufet«. Den mosaiske Skabelseshistorie læmpes efter den Paracelsiske Naturfilosofi, og det Ondes Spire forfølges tilbage til Guddommens inderste Natur. Her nedlægger Martensen sin Protest. Böhme er ham for naturalistisk og panteistisk; Böhme tænker »efter en hedensk, panteistisk, kosmogonisk Type«. Martensen fordrer, at Gud skal tænkes som *virkelig fra først af*, Virkelighed forud for al Mulighed. Jeg sér ikke Andet, end at denne Fordring gjør al Theosofi umulig. Theosofien spørger dér, hvor de Fleste forlængst have hørt op at spørge; Guddommens Virkelighed forudsætter for Theosofien lige saa vel en (i Principet, om ikke i Tiden) forud gaaende Mulighed, som al anden Virkelighed gjør. Vi forstaa kun Virkeligheden gjennem de Muligheder, af hvilke den udfolder sig. Skal altsaa Gudsbegrebet tænkes, kan Muligheden ikke holdes ude. Mulighed og Virkelighed ere af den Slags Begreber, der ikke kunne skilles ad og anvendes hver for sig. Det er lige saa vilkaarligt at begynde med en absolut Virkelighed som med en absolut Mulighed. Vi kjende kun Virkelighed i Forhold til Mulighed, og omvendt. Böhme har Ret i, at *ville* vi tænke, maa vi anvende Mulighedsbegrebet, statuere en Evolution fra Mulighed til Virkelighed. Men han har Uret i, at vi kunne naa til nogen Afslutning her: thi ligesom enhver Virkelighed forudsætter en Mulighed, forudsætter enhver Mulighed en given Virkelighed. — Martensen kalder Böhmes Lære for hedensk. Böhme har foregrebet et saadant Angreb i følgende Udtalelse (som jeg ikke har fundet i den foreliggende Bog, skjønt den er karakteristisk): »Nun wirst du sagen, ich schreibe heidnisch. Höre und siehe und merke den Unterschied wie dies alles sei; denn *ich schreibe nicht heidnisch sondern philosophisch.*« — Historisk sét er Beskyldningen for Hedenskab vistnok urigtig. Thi det er netop hedenske Tænkere (Platon og Aristoteles), der mest energisk have forsøgt at tænke Guddommen som evig Virkelighed; og i Kristendommens Lære om en lidende Gud kommer den modsatte Tanke frem.

For at undgaa al Panteisme hævder Martensen, at Gud ikke skabte Verden, fordi det var en Nødvendighed for ham. Netop derfor lægger han saa stor Vægt paa Spekulationerne om en oversanselig Natur, for at Skabelsen af den sanselige Verden kan

staa som noget saa Vilkaarligt som muligt. Det synes, som om han her bestandig arbejder sig selv imod; thi er Kjærlighed virkelig Motivet til Skabelsen, saa maa denne ogsaa være fremgaaet af en Trang. Den Kjærlighed, der kan undvære sit Værk og er lige glad, om det bliver til Noget eller ikke, give vi her i denne »sanselige« Verden ikke Meget for. Maaske den højere Logik, som Theosofien raader over, korrigerer vore Forestillinger om Kjærlighed (ligesom om Virkelighed). De, der ere glade ved nogenlunde at kunne tænke efter den »endelige«, lavere Logik, maa da give Afkald paa at forstaa hine høje Ting.

Böhmes blivende Betydning beror ikke mindst paa den psykologiske Skarpsindighed, hvormed han har opdaget og fastholdt Modsætningens, Kontrastens, Relativitetens Betydning i al Erfaring, i alt aandeligt Liv og Bevidsthed. Hans System er en genial, som Theologi forklædt Psykologi. Det afgiver et indirekte Bevis for, at vore Begreber ikke egne sig til Løsning af overnaturlige Gaader. Theosofien maa først grundlægge en ny Psykologi og en ny Logik, før den kan naa sit Maal.

Harald Høffding.